

José Saramago
 Novel·lista portuguès, premi Nobel

“És molt fàcil construir falses memòries”



José Saramago ens presenta 'Petites memòries': 125 pàgines de vivències menudes de la infantesa de l'autor

● Però que no es faci il·lusions l'àvid lector del Nobel del 1998: no continuarà ● Text: Ramon Palomeras

Per què no tindran continuació?

Podria fer com la sèrie de Harry Potter, però no ho farà. Ja podeu renegar de mi, però no en tinc cap intenció. Un adult escriu memòries d'adult, qui sap, potser amb la intenció de dir: "Mireu que important que sóc!". Jo he fet memòries de nen perquè volia que el lector sabés d'on havia sortit l'home que sóc. És per això que em vaig centrar en uns anys, dels 4 als 15. Sense el que vaig viure en aquest període de temps no hauria estat el que ara sóc. El que també tenia molt clar a l'hora d'escriure les *Petites memòries* és que no volia fer literatura —entesa com a creació—. Amb tot el que recordo podria escriure 500 pàgines. Volia explicar el que és realment essencial. Tindria vergonya d'escriure una autobiografia completa amb els meus èxits literaris, socials o polítics. Qui aguantaria una autobiografia fins als 84 anys?

Com aquell qui diu, li ha costat la vida escriure cent pàgines...

La veritat és que el 2006 va ser un any, pel que fa a la salut, molt complicat. Tremolo només de pensar-hi. Vaig tenir singlot durant un mes i mig. No podia ni menjar ni dormir. Només tenia la pell i l'os. Però el pitjor no va ser això, sinó la medicació. Esclar que em treia el singlot, però gairebé em treu la vida. Em va reduir a no res. Els metges són importants, però encara més els avis i els seus remeis casolans. I és que el vinagre és la millor solució per treure el singlot. És com si encanonés dinamita, però el singlot va desaparèixer. La meva àvia Josefa és la precursora de les ciències mèdiques.

D'entrada, sembla que les casualitats etíliques li van oferir un bon pseudònim, no?

Saramago no era el cognom del meu pare, sinó un malnom pel qual es coneixia la família al poble. Resulta que quan el meu pare va anar a declarar al Registre Civil el meu naixement, va passar

que el funcionari (que es deia Silvinho) estava borratxo (per despit, d'això l'acusaria sempre el meu pare). Sota els efectes de l'alcohol i sense que ningú s'adonés de la falsificació onomàstica, va decidir pel seu compte afegir Saramago al lacònic José de Sousa que el meu pare pretenia que jo fos. D'aquesta manera, gràcies a Bacus, déu del vi i d'aquells que en beuen més del compte, no em va caldre inventar-me un pseudònim per, temps a venir, firmar els meus llibres. Però no va ser fins als 7 anys en què per matricular-me en la instrucció primària va caldre presentar la partida de naixement, que la veritat va sortir nua del pou burocràtic, amb gran indignació del meu pare, a qui el malnom sempre li havia fet nosa. Però el pitjor de tot va ser quan la llei, severa i desconfiada, va voler saber per quins set sous el meu pare tenia un fill el nom complet del qual era José de Sousa Saramago. Amb aques-

ta intimidació i perquè tot quedés ben clar el meu pare no va tenir cap més remei que procedir a una inscripció del seu nom, amb la qual cosa va passar a dir-se, ell també, José de Sousa Saramago. Suposo que aquest deu haver estat l'únic cas en la història de la humanitat en què el fill ha donat nom al pare. Ah! I una altra de bona. En realitat vaig néixer el dia 16 de no-

vembre del 1922, i no el dia 18 com afirma l'oficina del Registre Civil. Així doncs, moriré dos dies més vell, però espero que la diferència no es noti gaire.

El món és tan bonic que sap greu haver-se de morir. Això ho deia la seva àvia...

Si aixequés el cap... Estem enfonsats en la merda del món. No es pot ser optimista amb el panorama que tenim. Un altre món és possible, diuen. Sí? Com? La veritat és que el meu optimisme està per terra. Tot plegat és un desgavell: la política, les multinacionals... Només hi ha merda i més merda: al carrer, a la televisió, a les escoles..., és impossible ser optimista. El que és optimista, o és estúpid, o milionari, o li importa una merda el que passa al seu voltant. Però, esclar, si la crueltat infantil no té límits, com vols que en tinguin els adults? El problema no és el

món, sinó l'home, que ha fet del món un lloc ple d'injustícies, crueltats i tortures. Per això dic de vegades que no ens mereixem la vida.

Temps passats eren millors.

Quan jo era petit, al meu poble l'esperança de vida era de 33 anys, les cases eren molt pobres, amb el sòl de terra, amb molt poc menjar i passàvem un fred de cal Déu. Ara les cases tenen nevera i televisors; tot plegat es va urbanitzant. No dic que temps passats fossin millors, però estem molt equivocats en matèria d'educació. S'ha produït una confusió mortal entre dos conceptes: la instrucció —transmissió de coneixements— i l'educació —inculcar valors—. Quan jo era petit hi havia el ministeri d'Instrucció Pública; no hi havia el d'Educació. Amb el pas del temps es va suprimir el primer en benefici del segon i, de sobte, amb aquest

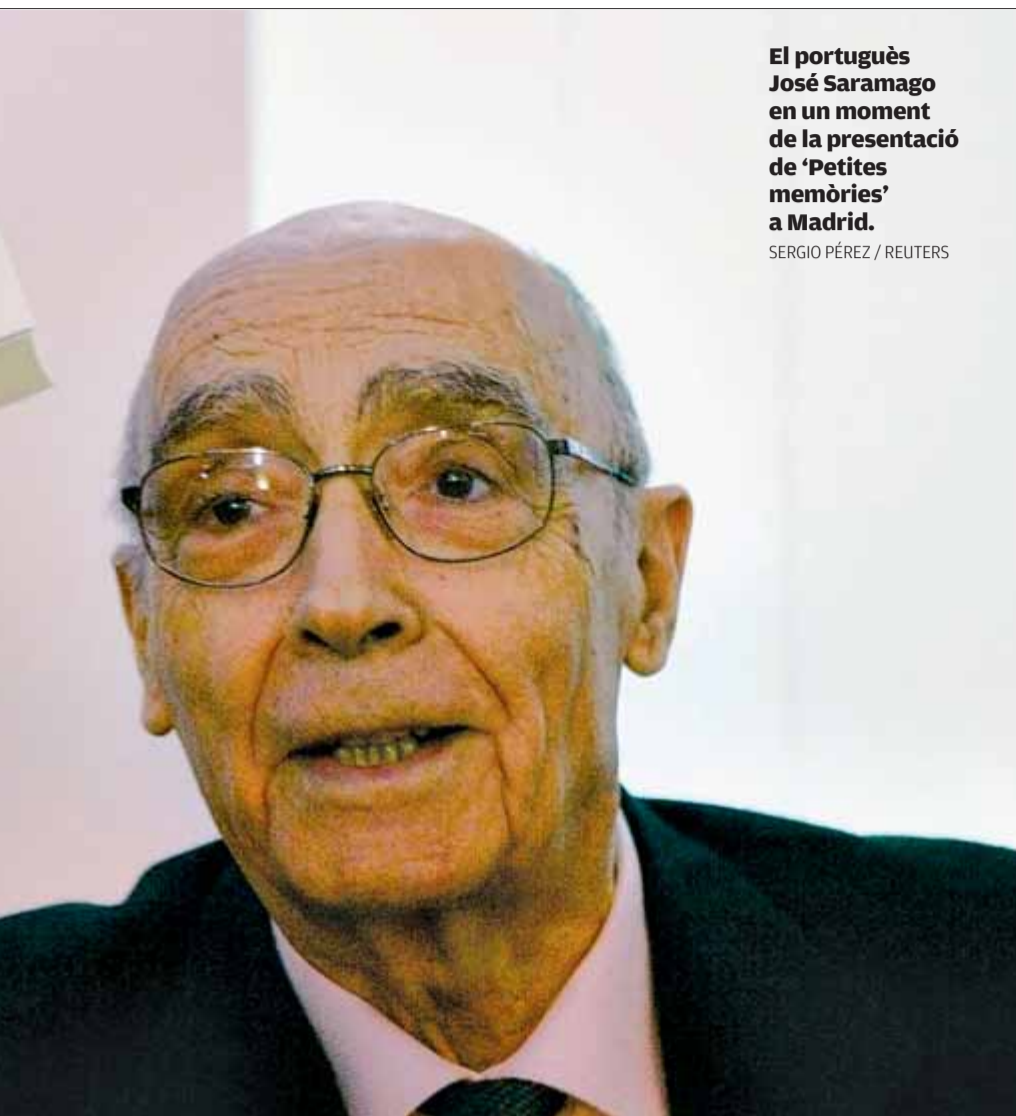
Una reflexió sobre el pas implacable del temps

José Saramago (Azinhaga, 1922) publica *Petites memòries*, els seus records d'infantesa, claus per entendre la seva formació humana i el seu desenvolupament posterior, que com ja s'expressa en el títol, no donen per gaire. En total, 125 pàgines plenes de vivències fins que l'autor fa els 15 anys.

La petita vila d'Azinhaga és el punt de partida fonamental de *Petites memòries*: allà va néixer i allà tornaria en els dies de

vacances el jove José. Enfilarse als arbres, la caça de capgrossos, la solitud màgica del bosc. Poc després arribaria l'emigració forçosa a la ciutat, a Lisboa, on la família De Sousa va començar un ardu pelegrinatge per les cases més humils de la ciutat. I les primeres lliçons al col·legi i més tard a l'escola industrial, on el brillant estudiant aprendria l'ofici de serraller. Així doncs, podem saber com eren els seus pares, oncles, avis, com vivien, què

pensaven, què feien, què deien. També és el record de les persones que es van quedar en el camí, el germà mort, el vell sabater, gastat abans de temps, el pintor de ceràmica, els amics de l'escola... Una infantesa marcada per la pobresa, la violència domèstica, les diferències socials, la crueltat dels nens —com quan li van introduir un filferro per la uretra— i dels adults. Des de la distància, Saramago narra sense



El portuguès José Saramago en un moment de la presentació de 'Petites memòries' a Madrid.

SERGIO PÉREZ / REUTERS

Assaig

Gemma Casamajó

Memòries reservades

Dos metres d'alçada física i moral i dos metres de prosa rodona, ferma i equilibrada són els que es trobarà el lector que s'arrambí a les *Petites memòries* de José Saramago. Els dits d'un Nobel alt com ell han escrit, doncs, unes memòries que tot i que ha qualificat de petites no són en cap cas menudes com el puny. Són, tot i que pugui semblar una paradoxa, unes memòries reservades, en les quals la vida està feta de petits moments i és explicada amb discreció. Per tant, l'adjectiu que les qualifica no respon, tan sols, a un acte d'humilitat de l'autor sinó que respon, també, al contingut del mateix text, a aquesta timidesa amb què és explicada una part de la pròpia vida. Això és, de fet, el que converteix aquestes petites memòries en un gran llibre.

La paraula li surt, a José Saramago, cabalosa, i el cabal de records és també tan fluid que fins i tot no li cal cap pausa llarga en aquestes gairebé 120 pàgines que el lector farà baixar coll avall sense fer cap alto, tal com, de fet, ha concebut el llibre el mateix Saramago, que no l'ha esqueixat ni fraccionat en capítols. Així doncs, es produeix un encaix entre fons i forma perquè la memòria funciona de manera similar: sense pauses i sense ordre. L'autor, doncs, articula un relat de caràcter sapiencial, el valor del qual està en el seu testimoni i en les petjades que deixa en el text.

Walter Benjamin definia el narrador com un artesà que fa coordinar tres elements: l'ànima, l'ull i la paraula. Saramago ho aconsegueix i segurament ningú com ell ha circumscrit tan significativament aquest caràcter artesanal de l'acte de recordar i narrar. El que en el fons es desprèn del llibre és que l'autor té la consciència escindida, desdoblada perquè, d'una banda, sap que la font de coneixement més important i gairebé única és la seva memòria, però de l'altra, s'adona que la memòria és una matèria fràgil, voluble i fugaç i que el seu punt límit és el zero. Així, tal com va defensar molt bé el periodista polonès Ryszard Kapuscinski –que de memòria en sabia un niu–, cadascú pinta els records d'una manera diferent, i dins del seu gresol, en fa la seva mixtura. O sigui que és impossible de remuntar-nos al passat tal com era de debò i d'aquest passat només ens són accessibles múltiples variants, més o menys creïbles i més o menys agradoses al nostre paladar. Així ho explica el mateix Saramago en el text: "En rigor, en rigor, crec que els anomenats falsos records no existeixen, que la diferència entre ells i els que considerem certs i segurs es limita a una simple qüestió de confiança, la confiança que en cada situació tinguem sobre aquesta incorregible vaguetat a què donem el nom de certesa. ¿És fals l'únic record que guardo d'en Francisco? Potser sí, però la veritat és que ja fa vuitanta-tres anys que el tinc per autèntic".

Com el lector ja pot imaginar-se, aquestes *Petites memòries* són alguna cosa més que una suma endreçada de records. L'obra neix sota la terra viscuda i creix sobre un realisme rural, el mateix que l'autor havia explorat en un dels seus primers textos, *Levantado del suelo*, i del que s'havia allunyat, substituint-lo per una prosa més al·legòrica i simbòlica en bona part de les seves darreres novel·les. Saramago, en aquest cas, no imbuït per la ficció literària però tampoc amb l'única finalitat de travar la freda veritat notarial, va desgranant històries viscudes en el poble on va néixer i en la Lisboa on es va formar: històries emotives que reverencien –amb gest educat– la carcanada autobiogràfica. I així, la portada de l'obra, governada per una fotografia d'un nen, i una frase exportada del *Llibre dels consells* i convertida en aforisme arxiconegut –"Deixa't portar pel nen que fores"– són ja una primera mostra del que el lector es podrà trobar tot just comenci a llegir un llibre que s'enceta amb una estricta declaració d'amor: "A la Pilar, que encara no havia nascut, i que tant va trigar a arribar". Ara, a punt de fer 85 anys, és quan José Saramago desfà el camí recorregut amb la voluntat d'emportar-se, el lector, fins a la seva infantesa al vell mig del poble d'Azinhaga: la lectura en veu alta d'una novel·la en fascicles quan ell encara no sabia llegir, la mort del seu germà quan tenia només 2 anys, la primera experiència lectora, la primera composició poètica que va escriure, els primers amors, així com uns primers contactes amb persones que després s'han convertit en font d'inspiració per als seus llibres. Només la versió castellana tanca aquest periple amb un recull de fotografies de l'autor, retrats del seu germà, dels seus avis, dels seus pares, a qui dedica sensibles i emotius peus de foto escrits a mà.

El savi i compromès Saramago esculpeix, doncs, amb mans i ungles la història de la seva vida amb la mateixa solvència amb què havia esculpit *Assaig sobre la ceguesa*, *La caverna* i *L'Evangelí segons Jesucrist*. Com en aquelles obres, els dits del Nobel que pensen també es noten en aquest relat autobiogràfic de trama i veu clara que remolcarà el lector a una intensa història feta de petites veritats arrencades, amb ungles i dents, de la realitat mateixa. El resultat esdevé unes memòries que en cap cas són petites sinó discretes, unes memòries empaülades amb prosa afinada i afilada, una prosa d'una claredat serena, poètica i reveladora, mostra explícita del gran talent narratiu de l'autor i dels anys consagrats a l'ofici d'escriure.

Petites memòries

José Saramago

Traducció de Xavier Pàmies

Edicions 62 i Alfaguara. Barcelona, 2007

simple gest, es va acabar l'educació. Si el ministeri era d'Educació ni la família ni la societat s'havien de molestar en l'educació dels fills. El que és evident és que actualment l'escola no té els mitjans per educar. No sé per què, però s'ha produït la incompatibilitat de conceptes, quan no ho són. Malgrat que la meua família era analfabeta em van transmetre uns valors, sense grans paraules, és cert, però els vaig aprendre.

Pel que explica a les memòries, ha passat moments molts durs. Canviaria alguna cosa de la seva infantesa?

Sense Azinhaga [el poble d'infantesa], amb la seva gent pobra, humil i analfabeta i les vivències que hi vaig tenir no seria qui sóc ara. Malgrat que les vaig passar magres en certs moments, si tingués una altra vida, voldria reviuir els mateixos episodis. Fam, fred..., tot. Així tornaria a ser el mateix.

I continuaria pescant? No és que vostè fos gaire destre amb la canya...

No he estat mai un gran pescador, és cert. Les meves captures es van reduir a uns quants carpins, quatre barbs petits i moltes hores passades en va. Però en va, més ben dit, cap, perquè sense que me n'adonés anava pescant coses que temps a venir no serien pas menys importants per a mi: imatges, olors, remors, brises, sensacions..., que més tard omplirien les meves obres.

Vostè era un jovenet abstret, pensarós, trist... Continua igual?

Sí, però això no és dolent. Quan veig els pares preocupats perquè els fills estan com tancats en ells mateixos, sempre els dic: "Deixeu-los, està creixent!".

Recordar és ressuscitar?

Els meus avis i pares estaven condemnats a desaparèixer.

En posar-los al llibre tornen a viure, d'alguna manera. Mentre recordes, ho recuperes. El record és la segona vida que se li pot donar a algú. Els estàs donant una vida que mai no haurien imaginat que un bon dia podrien tenir. Als avis segur que els he idealitzat, però és natural. Ara només hi ha pares –amb sort, dos– i els avis, si hi són, ni es nota. Abans eren molt importants. Si no hagués escrit aquest llibre, no n'hauria quedat res, d'ells. Només un nom al registre. Em reconforta molt haver-ho fet, perquè continuïn tenint alguna mena de vida.

No ha tingut por que la memòria l'enganyés?

Amb la memòria passa un fet curiós. Quan un es preocupa per recordar, t'adones que sàbies molt més del que imaginaves i situacions que semblaven oblidades apareixen nítides com si haguessin passat ahir. He intentat ser el més fidel possible a la meua memòria i tot i que de vegades la memòria no és de fiar, aquests records han estat amb mi tota la vida. És evident que la interpretació d'aquests records és una altra cosa. Potser està mediatitzada pel Nobel i tota la resta. És molt fàcil construir falses memòries per suavitzar o decorar l'escenari, però en el meu cas el record de la infantesa ha estat una constant en la meua vida. No he arxivat la meua infantesa, sempre ha estat present durant tota la meua vida.

embuts els fets que van marcar el seu caràcter i que li van obrir els ulls per contemplar el món que després recrearia a les seves novel·les. Els records i les imatges salten endavant i enrere en el temps al fil de l'exercici memorístic. Es tracta del laberint fantàstic del seu món infantil, un calidoscopi d'episodis que li han vingut a la memòria per esbrinar d'on havia sorgit l'ésser que ara és. És un llibre sobre la memòria, una reflexió sobre el pas

implacable del temps i la construcció inconscient de la memòria. Amb estil senzill, Saramago descriu els fets, grans i petits, que mai des d'aquells tendres anys han aconseguit esvair-se en el teixit del record. Es tracta d'un repàs i homenatge als seus humils orígens rurals. Constitueix una reivindicació del record com a font de coneixement personal i de la saviesa que brolla d'una tradició secular lligada a la terra.